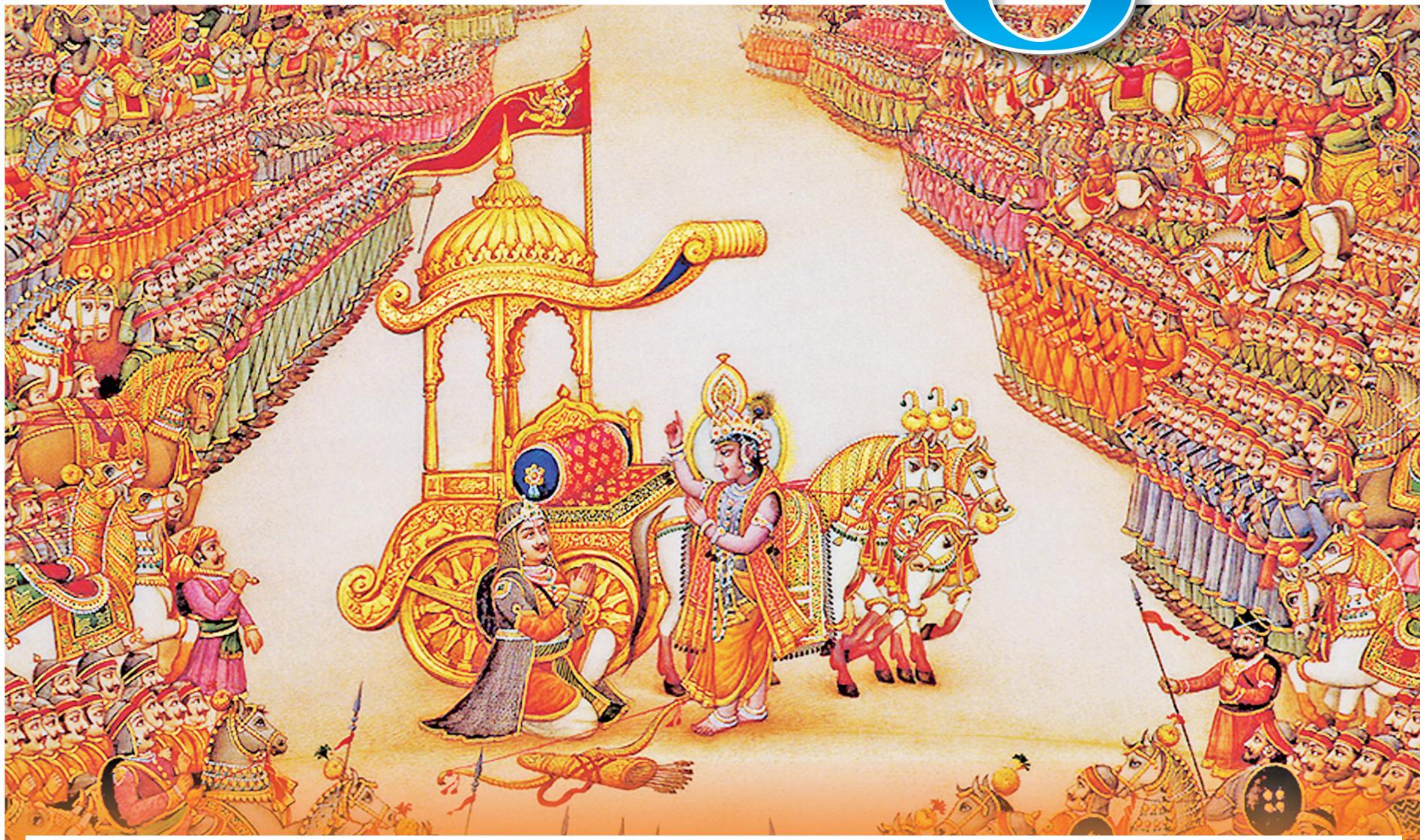

|| શ્રીમદ્ ભગવદ ગીતાનો શાન્દ વૈભવ ||

શ્રીમદ્ ભગવદ ગીતાનો શાન્દ વૈભવ

શ્રીમદ્ ભગવદ ગીતા- ના શ્રીકૃષ્ણા ભગવાન અને અર્જુનાના સંવાદોને શ્રીકૃષ્ણ બાદરાયણ (ધૈપાયન) વેદવ્યાસજીએ જ્લોકબદ્ધ કર્યું એની અનેક વિશેષતાઓ છે જે પૈકીની એક અદ્ભુત વિશેષતા છે ગીતાનો શાન્દવૈભવ, ભાષા પ્રભુત અને લયબદ્ધતા.

ગીતાના સાતસો જ્લોક છે, ૮૪૭૧ શાન્દો અને ૨૪૪૪ અક્ષરો છે. સૌ પ્રથમ નવાઈ અને આશ્વર્ય ઉપજાવે તેવી એક બાબત એ છે કે ગીતા હિંદુઓનો ધર્મગ્રંથ હોવા છતાં તેમાં એકપણ વખત ‘હિંદુ’ શાન્દ આવતો જ નથી. એ અર્થમાં પણ એ એક વૈશ્વિક ગ્રંથ છે.

શાન્દવૈભવનો ચમત્કાર તો પહેલા અદ્યાયના પ્રથમ શાન્દથી જ શરૂ થઈ લાય છે : ગીતાનો સૌથી પ્રથમ શાન્દ છે ધર્મક્ષેત્ર અને છેલ્લા અદ્યાયનો છેલ્લો શાન્દ છે મન અર્થત્ મારું ધર્મક્ષેત્ર કર્યું ? તો વ થી ૭૦૦ જ્લોકોની વચ્ચે જે છે તે ધર્મક્ષેત્ર

અને મમ-ની વચ્ચે છે ગીતા. કેંઠું અદ્ભુત શાન્દ સંકળન અને સંયોજન !

ખાસ ખાસ શાન્દોનું આવર્તન પણ સહેતુક થયું છે. આત્મા શાન્દ ગીતામાં ૧૩૬ વખત, જ્ઞાન ૧૦૮ વખત, યોગ- ૮૮ વખત, બુદ્ધિ ૩૮ વખત, મન શાન્દ ૩૭ વખત, બ્રહ્મ- ૩૫ વખત, મોક્ષ-૭ વખત, ઇશ્વર- ૬ વખત, શાસ્ત્ર-૪ વખત અને ધર્મ શાન્દ કુલ ૨૮ વખત ગીતામાં આવે છે જેના અર્થો જ્લોક અને પૂર્વપિર સંબંધ અનુસાર બદલાતા રહે છે છતાં શાન્દસૌર્ય ઘટવાને બદલે વદ્યું છે.

છંદની દાણિએ લોઈએ તો દ્રષ્ટ જ્લોકો અનુષ્ટુપ છંદમાં, પપ જ્લોકો ત્રિષ્ટુપ, બૃહતી, જગતી, ઇન્દ્રવજા અને ઉપેન્દ્રવજામાં બાકીના છંદપ્રોગ થયા છે. ગીતામાં અલગ અલગ યોગો છે જે કુલ મળી ૩૦ યોગ થાય છે જેમ કા : કર્મયોગ, ભક્તિયોગ, દ્યાનયોગ, બ્રહ્મયોગ, પુરુષોત્તમ યોગ વગેરે વગેરે.

‘ગીતા’ નો સમગ્ર સાર ગીતા શાન્દમાં જ આવી જાય છે. ગીતા શાન્દને ઉલટાવો : તાગી : મતલબ અનાસક્તિ, ગીતાનાં ૧૮ નામ પણ કેટલાં અર્થસભર છે ! ગીતા, ગંગા, સીતા, સત્યા, પરા, બ્રિસંદ્યા, ગાયશ્રી, ભવધની, અનંતા, સરસ્વતી, બ્રહ્મવિદ્યા, બ્રહ્મવલ્તી, અદ્યમાદ્રા, ચિદાનંદા, વેદાત્રીય, મુક્તાત્મગીની, ભયનાશિની અને તત્ત્વાર્થ જ્ઞાનમંજરી. ગીતાના તમામ જ્લોકો શાન્દવૈભવથી સન્માનિત છે એમાંચ છક છેલ્લા જ્લોકમાં કુલ ૧૩ (તેરું) વખત ‘૨’ અક્ષરનો પ્રયોગ જ્લોકના માધ્યર્યને ચાર ચાંદ લગાવી દે છે.

ગીતાના કેટલાક શાન્દોનો વૈભવ સાદર છે. ચાર વેદો અને એકસો આઠ ઉપનિષદોમાં પણ જે શાન્દો પ્રયોગના નથી એવા સુંદર, આકર્ષક, મધુર, અર્થસભર ખાસ ખાસ શાન્દો આપણાં ગીતાકારે આપ્યા છે જે

ગીતાના પોતીકા શાન્દો છે. આવા કુલ શાન્દો લગભગ સો છે પરંતુ થણ સંકોચને લીધે ઉદાહરણ રૂપ પરિપૂર્ણ (પચાસ) શાન્દો અપે પ્રસ્તુત છે જેમાંથી ૨૫ શાન્દો અર્થ સહિત સાદર છે :

પણવ = ઢોલ
કલૈષ્ય = નપુસંકટ
ઉદપાન = નાનું તળાવ
શરીરચાંપા = નિવહિ
શિષ્ટાશીન = આરોગ્યાનાર
મહિશન = ખાઉદિદરો
નચિરેણ = શીધિ, તુરત
અનુંધિ = પણિણામ
ઉપદ્રષ્ટા = સાક્ષી
કૃટસ્થ = અવિકારી
યોગાર્થ = યોગી
વિગતજવર = નિઃસંતાપ
તિતિક્ષા = સહનશીલતા
જનાધીપ = રાજી
વિગત કલ્બષ = નિષ્યાય
છિજસંશય = નિઃસંદેહ
અંભસા = જળ કમળવત

કાર્પણ્ય = દીનતા
ગુડાક્ષેશ = નિદ્રાને જુતનાર
વિગતસ્પૃહ = નિસ્પૃહ
વિમૂટાભા = અવિર્વકી
વ્યાપાશ્રય = સંબંધ
અદ્યાધાનમ્ = નિવાસરથાન
અવ્યાયાત્મા = અવિનાશી
ઉપાશ્રિતા = શરણાગત
આ ઉપરાંત રોમછર્ષ, આતતાચી,
દીર્ઘલ્ય, સનાતન, બહુશાખા,
વ્યવસાયાત્મિકા, સ્થિતપ્રફા,
બ્રહ્મનિવિષણ, લોક સંગ્રહ, નિર્મમ,
વિગુણ, પરિગ્રહ, સ્વાદ્યાચ,
યોગેશ્વર, સમદર્શન, મોદ્યાશા,
આરક્ષો, આત્મોપમ્યેન, યુક્તાત્મા,
યોગક્ષેમ, અનુમંતા, નિત્યયુક્તા,
નિમનિમોહ, મુક્તલસંગ, યંત્રાસુદ્રાનિ-
જેવા અનેક શાન્દો એટલા
અર્થસભર, વૈવિદ્યસભર છે જે
શ્રીમદ્ ભગવદ ગીતાનું પોતાનું એક
આગવું વિશિષ્ટ સૌંદર્ય છે.
વેદવ્યાસજીને વંદન કરી વીરમીએ.
- પી. અમ. પરમાર